

बेलका नगरपालिकाको परिचय:

१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र नामाकरण

बेलका नगरपालिका उदयपुर जिल्लाको पुर्वी भागमा अवस्थित नगरपालिका हो । यस नगरपालिकाको उत्तर तिर सुनकोशी पुर्व तिर सप्तकोशी, दक्षिण तिर त्रियुगा नदिले बेष्टित रहेको छ । महाभारतको काँखमा अवस्थित यो नगरपालिकाको पश्चिम तिर देउराली डाडाँले घेरेको छ । प्रचुर मात्रामा प्राकृतिक श्रोत साधनबाट सम्पन्न तराई, पहाड, हिमालको स्वरूपमा रहेको बेलका नगरपालिका जैविक विविधताको धनी रहेको छ । विविध जाती, जनजातीका भाषा, कला, संस्कृतिबाट शुसोभित बेलका नगरपालिका उत्तरको हिमाली श्रृङ्खलाको दृश्यावलोकन देखि लिएर समथर मैदानको हरियाली दृश्यपान गर्दै रमाईरहेको छ । नेपालको संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत राज्य पुनर संरचनामा स्थानीय तहको नयाँ सिमांकन गर्दा यो गाउँपालिका साविकका ४ वटा गाउँ विकास समितिहरू - रामपुर, ठोक्सिला, तपेश्वरी, मैनामैनी र कटुञ्जेवला) रूपान्तरण भई २०७३ सालमा बनेको हो । बेलका भनेको यस नगर क्षेत्रको दक्षिणी भागमा फैलिएको जंगल हो । प्राचिन कालमा यस ठाउँमा बेलका राजा बेलका रानीले राज्य गर्दथे । यहाँ नागाहरूको प्राचिन सभ्यता स्थापित भएको थियो । बेलका जंगलमा हाल सम्म पनि पानी परेको बेला बाहिरी माटोहरू बगरे घाममा टल्किएको अवस्थामा सुन भेटिने गरेको छ, र धेरै मानिसहरूले भेटेका पनि छन् । यो सून पाइने ठाउँलाई सुनखानी भनिन्छ । प्राचिन कालमा पतन भएको नागाहरूको सभ्यताका परिचयहरू दिने जंगलमा पोखरी, बगैँचाहरू र दरबारका भग्नावेश र ईटाका टुक्रा, माटोका भाडाहरूको अवशेषहरू प्रशस्तै पाईन्छ । यस क्षेत्रमा प्राचिन सिसाका टल्कने बस्तुहरू मोतिमालाहरू, सि.माला, जि.मालाहरू, फूटवल आकारका बस्तुहरू अझै पनि पाईन्छ । प्राचिन कालमा बेलका राजा बेलका रानीको अनुग्रहमा यस क्षेत्रका मानिसहरू रक्षित भएको कुरा किंबदन्तीको रूपमा सुनिन्छ । कुनैमा निसहरू जंगलमा हराएमा राती ठूलो चम्किलो शहर उत्पन्न हुने, त्यहि खाना बासको व्यवस्था हुने र विहान उठ्दा खेरी पत्करमा सुतिरहेको हुने अचम्म हुन्थ्यो भनिन्छ । यस जंगलमा लोप भएको निलगाई समेत पाईन्थ्यो । मानिसहरूले आफूलाई ऋण चाहिएमा, भाकल गरेर ऋण समेत प्राप्त हुने भन्ने कुरा किंबदन्तीमा सुनिन्छ । हाल सम्म पनि मानिसहरू बेलका राजारानीको पुजा आज गर्ने गर्दछन् । त्यसैले नै यहि बेलका राजा बेलका रानीको किंबदन्तीबाट यस नगरपालिकाको नाम बेलका नगरपालिका नामाकरण गरिएको हो ।

२ भौगोलिक स्वरूप तथा सिमाना

नेपालको सातवटा प्रदेश मध्ये सबैभन्दा पूर्वमा रहेको १ नं प्रदेशको १४ जिल्लाहरू मध्ये उदयपुर जिल्ला भौगोलिक विविधता भएको साथै विकासको गतिमा अघि बढ्न थालेको र प्रशस्त सम्भावना बोकेको जिल्ला हो । राजनैतिक रूपले ४ वटा गाउँपालिका र ४ वटा नगरपालिका सहित जम्मा ८ वटा स्थानीय तहमा विभाजित उदयपुर जिल्ला पहाडको फेदबाट महाभारत पर्वत शृंखला सम्म फैलिएको पुर्वमा सुनसरी जिल्लाको बराहक्षेत्र नगरपालिका र धनकुटा जिल्लाको साँगुरीगढी गाउँपालिका, उत्तरमा भोजपुर जिल्लाको हतुवागढी र आम्चोक गाउँपालिका, पश्चिममा उदयपुरकै चौदण्डीगढी नगरपालिका र सप्तरी जिल्लाको सप्तकोशी नगरपालिका त्यसैगरी दक्षिणमा सप्तरी जिल्लाको कञ्चनरूप यस नगरपालिकाको सिमाना निर्धारण गरेको छ । समुन्द्र सतहदेखि १३६.२ मिटर सम्मको उचाइमा रहेको यो नगरपालिकाको क्षेत्रफल ३४४ वर्ग किलो मिटर रहेको छ । यसको उत्तरी अक्षांश २६°०४'२०" देखि २६°०५'२९" सम्म र पूर्वी देशान्तर ८७°०१'०६" सम्म फैलिएको छ ।

३ राजनैतिक तथा प्रशासनिक अवस्थिति

यस नगरपालिकाको केन्द्र रामपुर बजारमा रहेको छ । साविकको तपेश्वरी गाविसको वडा नं. ४, ५, ६, ७, ८ र ९ मिलाएर वडा नं. १, तपेश्वरी गाविसकै वडा नं. १, २ र ३ मिलाएर वडा नं. २, ठोक्सिला गाविसको वडा नं. ३, ४, ५ र ६ मिलाएर वडा नं. ३, ठोक्सिला गाविसकै ७ नम्बरवाट वडा नं. ४, ठोक्सिला गाविसको वडा नं. ८ र ९, बबला गाविसको वडा नं. १ र २ मिलाएर वडा नं. ५, कटुञ्जेवला गाविसको वडा नं. ३, ४, ५, ६, ७, ८ र ९ मिलाएर वडा नं. ६, मैनामैनी गाविसको वडा नं. १, २, ३, ४, ५, ६, ७ र ८ मिलाएर वडा नं. ७, मैनामैनी गा.वि.स.को वडा नं. ९ र ठोक्सिला गा.वि.स.को वडा नं. १ मिलाएर वडा नं. ८ र ठोक्सिला गा.वि.स.को वडा नं. २ लाई वडा नं. ९ कायम भई यस नगरपालिकाको जम्मा वडा संख्या ९ वटा रहेको छ । हाल यस नगरपालिकाको उत्तरी क्षेत्रमा ४ वटा वडाहरू ५, ६, ७ र ८ पहाडी भिरालो क्षेत्रहरू रहेका छन् । यी वडाहरूमा चुरे क्षेत्र देखि महाभारतको पर्वतमाला सम्म फैलिएर रहेका छन् भने दक्षिणी क्षेत्रमा वडा नं १, २, ३, ४ र ९ समथर मैदानी भू-भागमा अवस्थित रहेको छ ।

४ प्राकृतिक सम्पदा

यस नगरपालिकाको कूल क्षेत्र मध्ये १३७.८६ व.कि.मी. भू-भाग बनजंगल तथा खुला चरण क्षेत्रले ढाकेको छ । दक्षिणमा कोशी तथा त्रियुगा नदि उकासको समथर मैदानी भाग देखि उत्तरमा चुरे क्षेत्र हुँदै महाभारत पर्वत सम्म फैलिएको यस क्षेत्रमा प्रचुर मात्रामा बन जंगल रहेको छ । यसरी चुरे, महाभारत पहाड र तराई क्षेत्रमा पाईने नदिजन्य ढुंगा, गिटी, बालुवा, ग्राभेल, रोडा, बनजन्य काठ, दाउरा, जडिबुटीहरू प्राकृतिक रूपमा उपलब्ध छ । पूर्व तथा उत्तरी सिमानामा रहेको सप्तकोशी तथा सुनकोशी नदि प्राकृतिक स्रोतको रूपमा महत्वपूर्ण रहेको छ । यस नगरपालिकामा नदिजन्य, बनजन्य, कृषिजन्य उद्योग धन्दा सञ्चालनको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । पहाडी भू-भागबाट बगेर आएको मलिलो माटो यस क्षेत्रको समथर भू-भागमा मिसिन गई उर्बराशक्ति वृद्धि भईरहेकाले महत्वपूर्ण प्राकृतिक स्रोतको रूपमा रहेको छ ।

५ सांस्कृतिक सम्पदा

यो नगरपालिका समथर भू-भाग देखि पहाडी भू-भाग सम्म फैलिएको हुँदा तराई तथा पहाडी भू-भागमा रहेका सांस्कृतिक पक्षहरूको बाहुल्यता रहेको छ । पहाडी क्षेत्रमा हुने साकेला, चण्डी नाच, रोदी, मारुनी, भजन, किर्तन देखि लिएर तराई क्षेत्रमा हुने जितीया, माघी, समाचखेवा, होली, सिरुवा लगायतका सांस्कृतिक सम्पदाहरू रहेका छन् ।

६ विकासका सम्भावनाहरू

यस नगरपालिकामा रहेको भौगोलिक विविधताको कारणले विकासको सम्भावनालाई बढाएको छ । यस नगरपालिकाको मध्ये विन्दु भएर पूर्व पश्चिम निर्माण भएको मदन भण्डारी लोकमार्गले यसको आर्थिक विकासको सम्भावनालाई फराकिलो बनाएको छ । यस क्षेत्रमा रहेका विभिन्न पर्यटकीय विन्दूहरू पूर्वी क्षेत्रमा रहेको सप्तकोशी नदि र बराहक्षेत्र, मैनामैनी क्षेत्रमा भएका विभिन्न ऐतिहासिक र भौगोलिक सम्पदाहरू, कोशी टप्पु लगायत अन्य क्षेत्रका पर्यटकीय सम्पदाको कारणले यस क्षेत्रको आर्थिक विकासको सम्भावनालाई बृहत बनाएको ।

७ पर्यटकीय स्थलहरू

बेलका नगरपालिका क्षेत्रभित्र ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक रूपमा महत्वपूर्ण पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन् । नगरपालिकाको पुर्वी भेग तर्फ सिमानाको रूपमा रहेको सप्तकोशी नदि, बराहक्षेत्र, मैनामैनी, कोशीटप्पु बन्यजन्तु आरक्षको क्षेत्र, विभिन्न मठ मन्दिरहरूको उपलब्धताले यस नगरपालिकाको पर्यटकीय सम्भावनालाई प्रचुर बनाएको छ । यस नगरपालिका क्षेत्रमा भएका पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचार प्रसार र उक्त स्थलहरूमा पर्यटन पुर्वाधारको विकास गर्न सकेमा दैनिक रूपमा सयौंको संख्यामा पर्यटक भित्रन सक्ने देखिन्छ । यहाँका सबै वडाहरूमा पर्यटकीय स्थल भएता पनि सबै भन्दा बढी वडा नं.७ र ८ रहेको देखिन्छ । यस नगरपालिकामा रहेका महत्वपूर्ण पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ:

सि.नं.	पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना	विशेषता/महत्व	कैफियत
१	भवरी देवी मन्दिर	बेनपा-१ भालमन्ती	धार्मिक	
२	बेलका बाटिका चिलड्रेन पार्क	बेलपा-१ आमवासी	मनोरञ्जन	
३	कोशीटप्पु बन्यजन्तु आरक्ष	बेनपा- १,२,३	दुर्बल बन्यजन्तु तथा चराचुरुङ्गी अवलोकन	
४	सूनखानी बेलका राजा रानी	बेनपा- ३	पुरातात्विक महत्व	
५	भुतिया दह	बेनपा- ५	जलक्रिडा तथा अवलोकन	
६	बेलका देउराली मन्दिर	बेनपा- ५	धार्मिक	
७	टंकेला गुफा	बेनपा- ६	पुरातात्विक	
८	सीता रानी भीर	बेनपा- ६	दुश्यावलोकन	
९	रानी छागाँ झरना	बेनपा- ६	अवलोकन	
१०	प्रिति चौतारी	बेनपा- ६	मनोरञ्जन	
११	जाल्पादेवी मन्दिर	बेनपा- ७	धार्मिक	
१२	बाखाबुवा चण्डिथान	बेनपा- ७	सांस्कृतिक	
१३	दोर्जे गुम्बा	बेनपा- ७	सांस्कृतिक	

सि.नं.	पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना	विशेषता/महत्व	कैफियत
१४	मैनाराजा, मैनारानी मन्दिर	बेनपा- ७	ऐतिहासिक	
१५	माडतेन	बेनपा- ७	धार्मिक	
१६	कोलुङ झरना	बेनपा- ७	अवलोकन	
१७	पित्लाङ झरना (गुफा)	बेनपा- ७	पुरातात्वीक	
१८	सुनाकोम्बी	बेनपा- ७	अवलोकन	
१९	पावाला बान्दाने	बेनपा- ७	अवलोकन	
२०	बँशुकोट डाडाँ	बेनपा- ७	दृष्यावलोकन	
२१	कोलोहोड चण्डिथान	बेनपा- ७	सांस्कृतिक	
२२	रानी कुवा	बेनपा- ७	ऐतिहासिक	
२३	मांकाली थान मन्दिर	बेनपा- ८	धार्मिक	
२४	कोठू पूल	बेनपा- ७, ८	दृष्यावलोकन	
२५	सप्तकोशी नदि किनार	बेनपा- ७, ८	जेडबोड, राफिटङ्ग, बनभोज स्थल, प्याराम्लाईडिड अवतरण स्थल	
२६	सुगांचरी आहाले भीर	वडा नं. ८	गीद् संरक्षण क्षेत्र	
२७	बोक्ताङ	वडा नं. ८	प्याराम्लाईडिड	
२८	कोसोपा झरना	वडा नं. ८	अवलोकन	
२९	साकेन्वा थान	वडा नं. ८	सांस्कृतिक	
३०	चिडियाखाना	वडा नं. ९ पानीट्याङ्की	मनोरञ्जन	

८ जनसंख्या वितरणको अवस्था

८.१ वार्ड अनुसार घरधुरी तथा जनसंख्याको विवरण

बेलका नगरपालिकामा कूल ९ वटा वडाहरू रहेका छन् जहाँ हाल १०२२९ घर रहेका छन् भने १०३७३ परिवार संख्या बसोबास गर्दछन् । त्यसै गरी जनसंख्या ५४,१२२ रहेको छ । जस मध्ये महिला जनसंख्या २६,४४, पुरुष जनसंख्या

२७,६७६ र अन्य ३ जना रहेको छ । यसरी हेर्दा महिला भन्दा पुरुषको जनसंख्या ४.६६ प्रतिशतले बढी छ अर्थात महिला पुरुष अनुपात १०५)१०५ पुरुष वरावर १०० जना महिला (रहेको छ । तथ्याङ्कले देखाए अनुसार सबैभन्दा बढि जनसंख्या वडानं. ५ मा र सबैभन्दा कम जनसंख्या वडानं. ७ मा रहेको छ । परिवारको औषत आकार प्रति घरधुरी ५ रहेको छ । परिवारको आकारमा सबैभन्दा धेरै वडा नं ७ मा ६.८ छ भने सबैभन्दा कम वडा नं ९ मा ४.४ रहेको छ । माथि उल्लेखित घर परिवार संख्या र जनसंख्या सम्बन्धी वडागत रूपमा जनसंख्या वितरणलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ:

वडानं.	घरधुरी		जनसंख्या				वडागत जनसंख्या विवरण %मा	परिवारको औषत आकार	महिला पुरुष अनुपात
	घर संख्या	परिवार संख्या	महिला	पुरुष	अन्य	जम्मा			
१	११८८	१२१३	३१२४	३०९७	०	६२२१	११.५	५.१	९९
२	१४२९	१४४१	३६७३	३८९३	०	७५६६	१४.	५.३	१०६
३	१४२९	१४३०	३६१८	३८९४	०	७५१२	१३.९	५.३	१०८
४	१००४	१०२३	२५८४	२६७५	१	५२६०	९.७	५.१	१०४
५	१५७१	१५८३	४०८७	४३११	१	८३९९	१५.५	५.३	१०५
६	९५१	९६२	२५११	२६३४	१	५१४६	९.५	५.३	१०५
७	४९९	४९९	१६७५	१७०५	०	३३८०	६.२	६.८	१०२
८	१०४१	१०४६	२६५५	२८००	०	५४५५	१०.१	५.२	१०५
९	१११७	११७६	२५१६	२६६७	०	५१८३	९.६	४.४	१०६
जम्मा	१०२२९	१०३७३	२६४४३	२७६७६	३	५४१२२	१००	५	१०५

श्रोत: नगरपालिका स्तरीय घरधुरी सर्वेक्षण २०७५

८.२ उमेर तथा लिङ्गका आधारमा जनसंख्याको विवरण

बेलका नगरपालिकाका ह्य मुख्य हिसावले भिन्न भिन्न उमेर समूह रहेको जनसंख्या गणना गरिएको छ । जस अनुसार उमेरका आधारमा सबैभन्दा बढि जनसंख्या २५ देखि ४५ वर्षसम्मका रहेका छन् भने ७० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्या सबैभन्दा कम देखिएको छ । यस नगरपालिकामा तेश्रो लिंगीको संख्या ३ रहेको छ । उमेर तथा लिङ्गीय आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ:

उमेर समूह	महिला	पुरुष	अन्य	जम्मा
-----------	-------	-------	------	-------

५ वर्ष भन्दा मुनि	२३७३	२५८८	१	४९६२
६-९ वर्ष सम्म	१९२६	२०५२	०	३९७८
१०-१४ वर्ष सम्म	२७७७	२८७७	०	५६५४
१५-१८ वर्ष सम्म	२३८१	२४६८	०	४८४९
१९-२४ वर्ष सम्म	३४४०	३४५१	०	६८९१
२५-४५ वर्ष सम्म	८२६७	८९८८	२	१७२५७
४६-५९ वर्ष सम्म	२६५२	२७५९	०	५४११
६०-७९ वर्ष सम्म	१३७८	१३०३	०	२६८१
७० वर्ष भन्दा माथि	१११३	१०४६	०	२१५९
उमेर उल्लेख नभएको	१३६	१४४	०	२८०
जम्मा	२६४४३	२७६७६	३	५४१२२

श्रोत: नगरपालिका स्तरीय घरघुरी सर्वेक्षण २०७५

८.३ मातृभाषा र धर्मको आधारमा जनसंख्याको विवरण

यस नगरपालिकामा सबैभन्दा बढी प्रयोग हुने भाषा नेपाली र दोश्रो भाषामा वान्तवा भाषा रहेको देखिएको छ । त्यसै गरी थारु भाषा पनि उल्लेखनीय रूपमा प्रयोग हुने देखिएको छ । त्यसैगरी यस नगरपालिकामा विभिन्न धर्ममा आस्था राखेहरूको जनसंख्या रहेको छ । सबैभन्दा बढी जनसंख्या हिन्दु धर्मात्मबीहरूको रहेको छ । त्यसैगरी बौद्ध तथा क्रिश्चियन धर्म मान्नेहरूको प्रतिशत पनि उल्लेखनीय संख्यामा रहेको छ । मातृभाषा तथा धर्मका आधारमा यस नगरपालिकामा प्रयोग हुने भाषाहरू र धर्मको विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ:

क्र.सं.	मातृभाषाका आधारमा जनसंख्या विवरण			धर्मका आधारमा जनसंख्या विवरण		
	मातृभाषा	संख्या	प्रतिशत	धर्म	संख्या	प्रतिशत
१	नेपाली	३९७६८	७४	हिन्दु	४४०१९	८१
२	वान्तवा	४९९०	९	किरात	५६४१	१०
३	थारु	४२३८	८	क्रिश्चियन	२२१८	४

क्र.सं.	मातृभाषाका आधारमा जनसंख्या विवरण			धर्मका आधारमा जनसंख्या विवरण		
	मातृभाषा	संख्या	प्रतिशत	धर्म	संख्या	प्रतिशत
४	मैथिली	९७५	२	बौद्ध	२१६१	४
५	तामाङ्ग	७२८	१	इस्लाम	२५	०
६	मगर	६४८	१	अन्य	५८	०
७	चाम्लिङ	२९५	१	जम्मा	५४१२२	१००
८	नेवारी	११९	०			
९	अन्य	२३६१	४			
	जम्मा	५४१२२	१००			

९ पूर्वाधार क्षेत्र:

यस विषय अन्तरगत उर्जा, जलविद्युत, यातायात पूर्वाधार, सडक, केवलकार, यातायात व्यवस्थापन, प्रादेशीक तथा स्थानीय पूर्वाधार, विज्ञान तथा प्रविधी, शहरी विकास, ग्रामिण विकास, आवास तथा वस्ती विकास, पुननिर्माण जस्ता विषयगत क्षेत्रका समेटिएका छन,